

Kalenda, Jan; Lužný, Dušan

Čeští stoupenčí reverenda Moona z hlediska teorie racionální volby

Religio. 2013, vol. 21, iss. 2, pp. [189]-213

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129668>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Čeští stoupenci reverenda Moona z hlediska teorie racionální volby

JAN KALENDA – DUŠAN LUŽNÝ*

Cíl předkládané studie je teoretický – prověřit možnosti jednoho teoretického přístupu, v našem případě teorie racionální volby, a jeho heuristický potenciál. Teorii zde tedy chápeme jako heuristický nástroj, díky němuž je možné na konkrétním empirickém materiálu identifikovat prvky, které z jiné perspektivy (z hlediska jiného teoretického přístupu) nejsou patrné.

Teorie racionální volby byla zvolena pro účely tohoto textu ze tří důvodů. Prvním je její důraz na analýzu nákladů a zisků (odměn), což je prvek, který může být inspirativní při studiu netradičních náboženství (jakým je například skupina následovníků reverenda Moona) a jejich snahy konkurovat zavedeným, tradičním náboženstvím. To souvisí s druhým důvodem, kterým je užití konceptu náboženského trhu a náboženské ekonomiky, což je koncept, který je vhodný, alespoň podle našeho názoru, při komparaci situace náboženských skupin (tradičních i netradičních) před rokem 1989 a po něm. Třetím důvodem je pak malá obeznámenost české odborné veřejnosti s teorií, která má stejně dlouhou, ne-li delší, historii jako různé jiné, například teorie sekularizace, a která je českou odbornou veřejností v oblasti akademického studia náboženství přehlížena (či snad záměrně ignorována). Cílem tohoto textu tedy není jednostranná obhajoba teorie racionální volby, ale hledání možností využití jejího, byť dílčího, potenciálu.¹ Domníváme se, že jsme díky tomuto postupu jednak schopni zachytit

* Tento text je součástí řešení projektu „Pronásledování, exkluze a tolerance netradičních náboženských menšin – případ českého buddhismu a Církve sjednocení před a po roce 1989“, který byl podpořen v rámci grantové soutěže Univerzity Palackého v Olomouci (IGA, č. projektu FF_2012_045). Blíže o projektu viz Dušan Lužný, „Projekt ‚Pronásledování, exkluze a tolerance netradičních náboženských menšin – případ českého buddhismu a Církve sjednocení před a po roce 1989‘“, *Religio: Revue pro religionistiku* 20/2, 2012, 281-285.

1 Ačkoliv existuje rozsáhlý empirický výzkum vycházející z teorie racionální volby, rozvíjený především v zahraničí, uchylujeme se zde především k výchozím teoretickým zdrojům teorie racionální volby – teoretickým publikacím Rodneyho Starka, Williama Bainbridge a Rogera Finkeho. Jsme totiž přesvědčeni, že právě ty nám umožní posouzení tezí, které by bylo možné dále využívat či rozsáhleji empiricky testovat i v českém prostoru. Jde nám tudíž o posouzení smysluplnosti dané teorie ve výzkumu nových náboženských hnutí v ČR. Z výchozích teoretických textů viz zejm. Rodney Stark – William S. Bainbridge, *A Theory of Religion*, New Brunswick: Rutgers University Press 1996; Rodney Stark – Roger Finke, *Acts of Faith: Explaining the*

heuristické limity této teoretické koncepce, jednak využít teorie racionální volby ke zkoumání stoupenců reverenda Moona relativně novým přístupem, neboť většina zahraniční literatury o dané skupině tuto perspektivu nevyužívá.²

Skupinu následovníků reverenda Moona jsme pro účely naší studie vybrali proto, že jde o nové náboženské hnutí, které je stále považováno za značně kontroverzní: pro antikultovní hnutí³ je tato skupina tradičním příkladem „nebezpečné sekty“. Má navíc mezi novými náboženskými hnutími působícími na našem území poměrně dlouhou historii; počátky jejího působení v Československu spadají do sklonku šedesátých let. Pro účely našeho výzkumu je pak vhodná jako příklad hnutí, které bylo odmítáno jak v období komunistického režimu, tak po roce 1989. To je také důvod, proč jsme v předkládaném textu použili jen tu část teorie racionální volby, která se věnuje problematice „sekt“ a napětí s okolní společností.

Je tedy zřejmé, že byt naše studie sleduje teoretický cíl, je do jisté míry postavena na analýze empirického materiálu. Zde jsme provedli (1) sekundární analýzu dat a jejich interpretací, které se v explicitní či implicitní podobě objevily v dosavadní původní české odborné literatuře, která se opírala o vlastní empirická šetření,⁴ (2) vlastní analýzu diskurzivního pro-

Human Side of Religion, Berkeley: University of California Press 2000. K empirickým studiím z dané oblasti naopak: Roger Finke, „An Orderly Return to Tradition: Explaining the Recruitment of Members into Catholic Religious Orders“, *Journal of Scientific Study of Religion* 36, 1995, 218-230; Roger Finke – Rodney Stark, *The Churching of America, 1776-2005: Winners and Losers in Our Religious Economy*, New Brunswick: Rutgers University Press 2005; Laurence R. Iannaccone – Daniel Olson – Rodney Stark, „Religious Resources and Church Growth“, *Social Forces* 74/5, 1995, 705-731; Laurence Iannaccone – Carrie A. Miles, „Dealing with Social Change: The Mormon Church’s Response to Change in Women’s Roles“, *Social Forces* 68/4, 1990, 1231-1250; Darren E. Sherkat – John Wilson, „Preferences, Constraints, and Choices in Religion Markets: An Examination of Religious Switching and Apostasy“, *Social Forces* 73/3, 1995, 993-1026.

- 2 Eileen Barker, *The Making of a Moonie: Choice or Brainwashing?*, Oxford: Blackwell 1984; ead., *Moonies and Their Challenge to the Churches*, Cambridge: Great St. Mary’s: The University Church 1987; George D. Chryssides, *Exploring New Religions*, London – New York: Cassel 1999; id., *The Advent of Sun Mjung Moon: The Origins, Beliefs, and Practices of the Unification Church*, London: Macmillan 1991; Massimo Introvigne, *The Unification Church*, Salt Lake City: Signature Books 2000.
- 3 K antikultovnímu hnutí srov. Dušan Lužný, „Antikultovní hnutí: Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“, *Religio: Revue pro religionistiku* 4/1, 1996, 17-36.
- 4 Jde především o následující studie: Dušan Lužný, „Stát, média a nová náboženská hnutí“, in: Zdeněk Nešpor (ed.), *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*, Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky 2004, 91-105; Dušan Lužný, *Hledání ztracené jednoty: Průniky nových náboženství a ekologie*, (Proměny náboženství 3), Brno: Masarykova univerzita 2004; Andrea Beláňová, *Odpadlictví od Církve sjednocení v optice individualizované*

středí, v němž se daná skupina pohybuje,⁵ a (3) analýzu dat, které jsme vytvořili v rámci vlastního kvalitativního výzkumu, který byl založen především na rozhovorech se členy této skupiny.⁶ Volbě této náboženské skupiny nahrával také fakt, že její nevelký rozsah představuje výzvu pro testování předpokladů dané teorie, která je z valné části dokumentována na příkladu relativně velkých náboženských skupin, zvláště protestantských sekt.⁷

1. Stoupenci reverenda Moona jako náboženská organizace

Předmětem této studie je tedy analýza náboženské skupiny stoupců reverenda Moona⁸ za pomoci teoretického aparátu, jež nabízí teorie racionální volby. K takto zběžně vymezenému objektu zkoumání bychom měli učinit přinejmenším dvě důležitá upřesnění: (1) z prostorového hlediska se budeme věnovat stoupcům reverenda Moona na území bývalého Československa a dnešní České republiky a (2) z hlediska časového se budeme danou náboženskou skupinou zabývat od počátků jejího působení v této oblasti, tedy od konce 60. let 20. století, až prakticky dodnes.

religiozity, magisterská diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita 2011; dostupné online na <http://is.muni.cz/th/217330/ff_m/>, [1. 12. 2013].

- 5 Viz vystoupení na mezinárodních konferencích: Jan Kalenda – Tomáš Karger – Jiří Poslt, „Czech Sociology of Religion and the New Religious Movements: Dangerous Liaison“, ISA Conference of the Council of National Associations *Sociology in Times of Turmoil: Comparative Approaches*, Ankara, 13.-16. 5. 2013; Jan Kalenda, „Czech Followers of Reverend Moon in Terms of Rational Choice Theory“, Midterm Conference of ESA *Transformation of the Sacred in Europe and Beyond*, Potsdam, 4. 9. 2012; Tomáš Karger – Jan Kalenda, „Interdiscursive Relations between the Followers of Reverend Moon and Their Media Image“, Midterm Conference of ESA *Transformation of the Sacred in Europe and Beyond*, Potsdam, 4. 9. 2012. Samotná analýza diskursu se skládala z rozboru textů o stoupcích reverenda Moona, které jsou evidovány v České národní bibliografii od roku 1991 do roku 2011 či jsou dostupné na internetových stránkách. Jedná se jak o texty vědecké, tak texty spadající do mediálního či ostatních částí veřejného diskursu. Celkově šlo o 59 textů.
- 6 Vycházíme z pěti hloubkových biografických rozhovorů s členy organizace, které se uskutečnily v průběhu roku 2012. Z důvodu délky celé studie není možné uvést veškeré postupy sběru, třídění a analyzování sebraného materiálu. V tomto ohledu uvedme, že empirické zdroje dat nám zde slouží především jako prostředek doplnění informační mozaiky tam, kde stávající odborná literatura o stoupcích reverenda Moona v Česku mlčí. Díky tomu je možné posoudit platnost teoretických tezí na případu dané skupiny podrobnějším způsobem, než kdybychom vycházeli pouze ze sekundárních dat.
- 7 R. Stark – W. S. Bainbridge, *A Theory of Religion...*; R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*; R. Finke – R. Stark, *The Churching of America...*
- 8 Pro danou náboženskou skupinu se používají i jiné alternativní názvy, jako například Církev sjednocení či Společenství Ducha svatého pro sjednocení světového křesťanství. Pro terminologickou jednoznačnost však budeme v této studii užívat jen označení stoupců/následovníci reverenda Moona.

Následovníci reverenda Moona patří k řadě nových náboženských hnutí, jež působí v současné ČR. Délka působení této skupiny v ČR přitom dnes dosahuje více jak půlstoletí, byť byly její aktivity komunistickým režimem omezovány a členové hnutí pronásledováni (její činnost byla značně omezena po politickém procesu a uvěznění většiny tehdejších členů v roce 1973). Jde o náboženské hnutí, které vychází z křesťanství a jehož nedávno zesnulý čelní představitel, reverend Moon, usiloval o nastolení světového míru pod patronátem své víry. Další typickou charakteristikou hnutí je, že zdůrazňuje vytváření ideálních partnerských dvojic a harmonického rodinného prostředí, které má vést k nastolení spolupráce a snášenlivosti mezi lidmi.

Uvažujeme-li pak o stoupencích reverenda Moona jako o náboženské skupině, je nutné zdůraznit, že ji v duchu teorie racionální volby⁹ považujeme za náboženskou organizaci,¹⁰ u níž rozeznáváme dvě analytické roviny zásadního významu.

První z těchto rovin je rovina tzv. „*kolektivního aktéra*“, na níž vystupuje konkrétní organizace jako aktér. Ten je složen z mnoha jednotlivců a působí uvnitř určitého institucionálního prostředí, v němž se dostává do interakce jak s jinými organizacemi (kolektivními aktéry), tak s omezeními v podobě zákonů, jež stanovují limity jeho jednání.¹¹ Daná úroveň je zejména provázána s dynamikou a „zákonitostmi“ tzv. náboženského trhu; tak teoretikové racionální volby označují institucionální sektor, v němž se nacházejí náboženské organizace jednající zde jakožto „kolektivní aktéři“.¹²

9 R. Stark – W. S. Bainbridge, *A Theory of Religion...*; R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*; Laurence R. Iannaccone, „Why Strict Churches Are Strong“, *American Journal of Sociology* 99/5, 1994, 1180-1211; Roger Finke – Guest Avery – Rodney Stark, „Pluralism and Religious Participation: New York, 1855-1856“, *American Sociological Review* 61/2, 1996, 203-218.

10 Náboženskou organizací rozumíme sociální skupinu, která má danu jak určitou hierarchii sociálních pozic, tak určitý systém norem a sankcí, a jejím hlavním posláním je vytvářet, udržovat a zprostředkovávat statky náboženského charakteru určité skupině jedinců a podporovat a dohlížet na jejich směnu s bohem či bohy. Viz R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 279.

11 James Coleman, *Foundations of Social Theory*, Harvard: Harvard University Press 1991, 325-370.

12 Laurence R. Iannaccone, „Voodoo Economies? Reviewing the Rational Choice Approach to Religion“, *Journal for the Scientific Study of Religion* 34/1, 1995, 76-88; Laurence R. Iannaccone – Daniel Olson – Rodney Stark, „Religious Resources and Church Growth“, *Social Forces* 74/5, 1995, 705-731; Rodney Stark, „From Church to Religious Economies“, in: Philip Hammond (ed.), *The Sacred in a Post-Secular Age*, Berkeley: University of California Press 1985, 139-149; R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 193-217; Rodney Stark – Roger Finke, „Religious Economics and Sacred Canopies: Religious Mobilization in American Cities, 1906“, *American Sociological*

Druhou úroveň je pak úroveň „organizace“, v rámci které dochází k vytváření specifického prostředí uvnitř kolektivního aktéra. Na této úrovni pak máme co do činění s jedinci,¹³ z nichž je složen „kolektivní aktér“, včetně vztahů autority, pravomocí, organizační hierarchie, vzájemných povinností a závazků. Rovina organizace je tudíž v prvé řadě spjata se strukturou a dynamikou individuálních vztahů, což je další z oblastí, které teorie racionální volby věnuje patřičnou pozornost.¹⁴ V takto načrtnutém výchozím rámci nás zajímá nejenom charakter struktury náboženské organizace, tzn. klíčové rysy „organizační roviny“, ale rovněž i dynamika vztahů, jež se v jejím rámci odehrává: například změny v povaze a intenzitě závazků jedinců vůči organizaci či v inkluzi, respektive exkluzi členů. Kromě toho však klademe přinejmenším stejný důraz i na to, jak se daná náboženská organizace coby „kolektivní aktér“ přizpůsobuje (či naopak nepřizpůsobuje) změnám svého institucionálního prostředí, počítaje v to zejména strategie a taktiky, které volí s ohledem na svou pozici v tomto prostředí – na náboženském trhu. Doplňme pak, že obě analytické roviny se vzájemně ovlivňují, neboť proměna strategií „kolektivního aktéra“ vzhledem k institucionálnímu prostředí, případně proměna jeho pozice v tomto prostředí, má své nezanedbatelné konsekvence i pro jednotlivé členy organizace, nemluvě o vztazích mezi nimi. A na druhou stranu, změna vztahů mezi aktéry uvnitř organizace zasahuje do strategií organizace coby „kolektivního aktéra“. Z čehož zároveň plyne, že ačkoliv jsme od sebe obě roviny odlišili, neznamená to, že by toto rozdělení mělo substantiální ráz. Jde pouze o analytické členění, neboť se obě dvě v sociální realitě vzájemně konstituují a podmiňují.

Na základě výše uvedeného upřesnění předmětu této stati lze stanovit hlavní cíl našeho výzkumného snažení, jímž je analýza struktury a dynamiky náboženské organizace českých stoupenců reverenda Moona za pomoci konceptuálního aparátu teorie racionální volby. Takovýto postup v důsledku znamená aplikaci a prověření některých klíčových premis a definic tohoto teoretického přístupu na vývoji dané náboženské organizace. Naš výzkumný záměr je tudíž jak empirický, tak teoretický. Empirický v tom smyslu, že se snažíme analyzovat strukturu a dynamiku nábo-

Review 53/1, 1988, 41-49; Rodney Stark, „Secularization, R.I.P.“, *Sociology of Religion* 60/3, 1992, 249-273.

13 Za člena organizace považujeme takového aktéra, který se spolupodílí na aktivitách dané organizace. Tedy takového, který nějakým způsobem participuje na jejím chodu a zároveň disponuje určitým náboženským závazkem vůči této organizaci, což znamená, že alespoň částečně přijímá hodnotový a normativní systém, který organizace zprostředkovává, byť se stupeň tohoto závazku může u různých jedinců lišit. Blíže viz R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 141-168.

14 R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 193-217; R. Stark – W. S. Bainbridge, *A Theory of Religion...*, 131-154.

ženské organizace stoupenců reverenda Moona, přičemž vycházíme jak ze sekundárních analýz, tak z vlastního výzkumu v podobě rozhovorů s členy organizace a výsledků analýzy diskursu, jenž je s touto skupinou spjat. Teoretickým je naopak náš cíl proto, že skrze předloženou analýzu testujeme některé z premis příslušného teoretického přístupu. V tomto ohledu pak hodláme zejména prověřit ta tvrzení, která se na jedné straně týkají charakteru vztahů mezi náboženskou organizací a jejím institucionálním prostředím (rovina „kolektivního aktéra“) a na straně druhé vztahů mezi aktéry uvnitř náboženské organizace (rovina „organizace“). Díky tomuto postupu můžeme výchozí postuláty teorie racionální volby falzifikovat či koroborovat, k čemuž ostatně vyzývají i sami její proponenti.¹⁵ Zvláště důležitým se pak v tomto kontextu jeví napětí mezi danou náboženskou skupinou a jejím sociokulturním prostředím, které ovlivňuje nejenom úroveň závazků aktérů k organizaci, ale i postavení této organizace na českém náboženském trhu, respektive její inkluzi do české společnosti. A právě k tomu, jak se vývoj tohoto napětí podílí na historicky proměnlivé situaci stoupenců reverenda Moona v ČR, se vrátíme v závěru textu.

Navazující část studie seznamuje s teoretickými východisky naší práce. Nejprve v ní v krátkosti představíme pojetí náboženské organizace, jak je zformulovala teorie racionální volby, a teze, které budeme dále aplikovat na případ stoupenců reverenda Moona v České republice a bývalém Československu. Posléze stručně popíšeme charakter českého náboženského trhu, včetně jeho proměn před rokem 1989 a po něm. Další část studie je vyhrazena empirickým analýzám, které se budou věnovat dané náboženské organizaci před rokem 1989 i po něm, jelikož každé z těchto období reprezentuje specifickou konfiguraci vztahů mezi institucionálním prostředím, náboženskou organizací a jejími členy. Závěrečný oddíl textu věnujeme nejenom diskusi výsledků předcházejících analýz, ale rovněž jejich implikacím pro výchozí postuláty teorie racionální volby.

2. Teoretická východiska a metodologické poznámky

V teorii racionální volby vystupují náboženské organizace coby sociální podniky (firmy), jejichž prvotním posláním je vytvářet, udržovat a zprostředkovávat náboženství určité skupině jedinců a podporovat jejich smě-

15 R. Stark – W. S. Bainbridge, *A Theory of Religion...*, 13. Všechny níže představené teze jsou s odkazem na Karla R. Poppera brány jako potencionálně falzifikovatelné hypotézy. Jsou tedy potencionálně reformulovatelné v závislosti na provedených analýzách, respektive na faktech, jež tyto analýzy zprostředkovávají. Viz Karl R. Popper, *Logika vědeckého bádání*, Praha: Oikúmené 1997, 63-80. Tento postup považujeme za velmi důležitý, viz Dušan Lužný, „Vytváření sociologické teorie náboženství“, *Sociální studia* 9/1, 2012, 93-118: 101.

nu s bohem či bohy a dohlížet na ni.¹⁶ Takovéto organizace se nacházejí ve specifickém institucionálním prostředí, které se nazývá náboženská ekonomika a které se stejně jako „běžná“ ekonomika skládá z firem a zákazníků, respektive ze vztahů nabídky a poptávky, přičemž nabídka náboženských „statků“ (věr, doktrín a jiných kulturních programů) je pro chod tohoto ekonomického systému důležitější než samotná náboženská poptávka; ta se totiž odvíjí od množství náboženských subjektů (dodavatelů) na trhu.¹⁷

Základní mechanismy fungování této ekonomické soustavy se představí badatelské školy rozpracovávající teorii racionální volby snaží popsat za pomoci rozsáhlého deduktivního systému, složeného z definic a propozic, jež vymezují a zároveň vysvětlují jednání aktérů (individuálních i kolektivních) na náboženském trhu. V rámci našeho metodologického postupu pak využíváme právě těchto teoretických postulátů ke srovnávání se situací skupiny stoupenčů reverenda Moona v ČR, čímž zároveň také testujeme platnost těchto tezí. Pro tento účel pracujeme se dvěma klíčovými skupinami tvrzení. Zaprvé s tezemi, které souvisejí s mírou organizovanosti a mají vysvětlovat povahu sociální dynamiky uvnitř náboženské skupiny. V zásadě se jedná o premisy a definice, které vymezují jednak klíčové znaky náboženských organizací s ohledem na jejich vztahy k institucionálnímu okolí, jednak klíčové znaky popisující principy členství aktérů v organizaci. Především jde o stupeň jejich participace a náboženského závazku vůči organizaci. Zadruhé jde o teze, které primárně souvisejí s rovinou „kolektivního aktéra“ náboženské organizace a s její pozicí uvnitř „náboženské ekonomiky“. Tyto teze jsou dílem spojeny se strategiemi organizace na náboženském trhu, dílem odkazují k jejím transformacím na základě toho, zdali se organizaci daří či nedaří rozšiřovat sféru svého působení na náboženském trhu.¹⁸ V této souvislosti se sluší podotknout, že teorie racionální volby počítá jako jednou ze svých apriorních premis s konstantní mírou poptávky po náboženských statcích, která zásadním způsobem ovlivňuje fungování náboženské ekonomiky.

16 R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 279.

17 L. R. Iannaccone, „Voodoo Economies...“; id., „Rational Choice: Framework for the Scientific Study of Religion“, in: Lawrence A. Young (ed.), *Rational Choice Theory and Religion: Summary and Assessment*, London: Routledge 1997, 25-44; Laurence R. Iannaccone – Roger Finke – Rodney Stark, „Deregulating Religion: The Economics of Church and State“, *Economic Inquiry* 35/2, 1996, 350-364; R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 193.

18 Všechny tyto premisy a definice jsou převzaty z práce R. Stark – R. Finke, *Acts of Faith...*, 193-217, 279-285. Z této knihy jsme převzali i číslování jednotlivých tezí, a to mimo jiné z tohoto důvodu, abychom, dojde-li k falzifikaci některé z propozic, mohli snadno odkázat k původní teorii.

Do první skupiny tezí by patřily následující premisy a definice:

Premisa č. 1: V rámci náboženských organizací existuje reciproční vztah mezi závazky vůči organizaci a stupněm její exkluzivity. Čím exkluzivnější organizace je, tím jsou i závazky aktérů vůči ní vyšší.

Premisa č. 2: Na všechny náboženské skupiny lze nahlížet na základě míry tenzí mezi danou skupinou a jejím sociokulturním prostředím.

Definice č. 1: Tenze v tomto případě odkazují ke stupni odlišnosti, separeace a antagonismu ve vztazích mezi náboženskou skupinou a „vnějším“ světem.

Definice č. 2: Círky jsou ta náboženská tělesa, která se vyznačují relativně nízkou úrovní tenzí se svým okolím.

Definice č. 3: Sekty jsou oproti tomu ta náboženská tělesa, která se vyznačují relativně vysokým stupněm tenzí se svým okolím.

V rámci dvou uvedených premis nás bude zajímat, nakolik se ve sledovaném časovém úseku proměňovaly znaky náboženské skupiny stoupců reverenda Moona z hlediska jejich sociálních charakteristik v podobě exkluzivity, stupně závazků a úrovně tenzí s okolím. Zároveň se pak budeme zajímat i o to, jakému typu náboženské organizace stoupců reverenda Moona odpovídají: vykazují-li jejich organizace v českém prostředí spíše znaky sekty, anebo církve.

Toto základní vymezení rysů náboženské organizace, počítaje v to i jeho časové proměny před rokem 1989 a po něm, pak doplňujeme o aplikaci další množiny vzájemně propojených tezí a definic, které postihují stupeň participace a závazků jedinců vůči organizaci:

Premisa č. 3: Čím vyšší je úroveň tenzí náboženské organizace s jejím okolím, tím extenzivnější je i závazek členů k náboženské organizaci.

Premisa č. 4: Čím vyšší je úroveň tenzí náboženské organizace s okolím, tím nákladnější je přináležení jedince k dané náboženské skupině.

Definice č. 4: Jak implikuje náboženský závazek, „nákladnost“ v tomto kontextu odkazuje k materiálním, sociálním a psychickým nákladům na přináležení k určité náboženské skupině.

Druhá skupina tezí je naopak složena z propozic, které se věnují vztahu organizace a náboženského trhu. Zaobírají se jak podmínkami rozšíření, tak zároveň i předpoklady a povahou vývoje určité náboženské organizace:

Premisa č. 5: Schopnost nových náboženských firem vstupovat úspěšně do relativně neregulovaných trhů je závislá na efektivitě a různorodosti existujících náboženských firem.

Premisa č. 6: Většina náboženských skupin se zpočátku vyznačuje relativně vysokou úrovní tenzí.

Premisa č. 7: Náboženské organizace vznikají převážně ze sekt.

Premisa č. 8: Sekta, které se daří přetrvat v náboženské ekonomice a dále roste, bude směřovat ke snížení tenzí se svým sociokulturním prostředím, což v důsledku znamená, že se bude vzdalovat od původní tržní oblasti („niky“), na niž se zaměřovala.

Premisa č. 9: Jak sekty postupně snižují své tenze, zapojují se do mnohem větší tržní „niky“, a tudíž budou spíše růst, než se zmenšovat.

3. Náboženský trh v České republice

Než přejdeme k prověřování těchto devíti premis, měli bychom v krátkosti naznačit hlavní znaky náboženského trhu v Česku, respektive Československu, před rokem 1989 a po něm. V první řadě je třeba říci, že zdejší „náboženský trh“ byl před rokem 1989 velmi intenzivně regulován. Stát kupříkladu zrušil veškeré církevní školy a všemožně znesnadňoval fungování církevních organizací. Zároveň pak rozvíjel protináboženskou indoktrinaci v médiích a vzdělávacím systému, jelikož jeho ideologie byla v přímé opozici vůči náboženství.¹⁹ Stupeň regulace ze strany státu však nebyl před Sametovou revolucí neměnný. Zatímco v 50. letech dosahoval nejvyšší úrovně, o desetiletí později již nastalo znatelné uvolnění a omezení zásahů státu do sféry religiozity. S nástupem normalizace se pak situace opětovně proměnila, když ze strany státního aparátu začala převažovat určitá lhostejnost vůči činnosti církví a náboženských organizací. Vzorec regulace se tak změnil z proaktivního na retroaktivní. Situace na místním náboženském trhu se pak změnila až s příchodem nového režimu, který sice míru regulace výrazně snížil (odstranil přímou podřízenost náboženského života státním, respektive stranickým orgánům), avšak ponechal si některé klíčové nástroje ovlivňování náboženského trhu (například registraci náboženských subjektů a jejich financování).

Základem institucionálního prostředí, v němž se náboženské organizace od devadesátých let pohybovaly, se pak stal soubor zákonů, jenž omezoval možnosti jejich jednání. Prvními z nich byly zákony č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, a zákon č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností. Oba zásadním způsobem vymezily působení zejména nových kolektivních aktérů na náboženském trhu a možnost jejich legalizace a institucionalizace. Stát prostřednictvím legislativy stanovil pravidla pro registraci oficiálních církví tak, že byla nastolena, respektive reprodukována, nerovná situace mezi již registrovanými a nově se registrujícími náboženskými subjekty (některé již registrované subjekty ani zdaleka nespĺňovaly požá-

¹⁹ Jiří Hanuš, *Tradice českého katolicismu ve 20. století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2005.

davky, které byly kladeny na subjekty nově usilující o registraci, například požadovaný počet členů).

Ke změně způsobu regulace pak došlo ještě jednou, a sice v roce 2002, kdy byl přijat zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech. Ten sice na jedné straně výrazným způsobem snížil požadavky na registraci mezi oficiální církvě, zejména co se počtu členů týče, tzn. snížil kvantitativní podmínky, ovšem na straně druhé explicitně vymezil kvalitativní podmínky, tedy atributy, jimiž musí církvě z hlediska nauky disponovat, aby mohly být za církvě považovány.²⁰ Zároveň zavedl dva stupně registrace, respektive uvedl v platnost specifická pravidla, kterými podmínil získání tzv. zvláštních práv. Zde si stát ponechal silnou regulační funkci, neboť pravidla pro získání „zvláštních práv“ nastavil tak, že jej za současné náboženské situace nemůže naplnit žádná nově se registrující náboženská organizace (jde především o požadavek na počet členů). Tímto způsobem znovu reprodukoval nerovné postavení mezi náboženskými subjekty, neboť zvláštní práva byla automaticky přidělena již registrovaným náboženským subjektům, a to i tehdy, když podmínky pro získání „zvláštních práv“ nesplňují.

Podíváme-li se na náboženskou situaci v ČR z hlediska premis uvede-
ných výše, respektive z hlediska konceptu náboženského trhu (či nábožen-
ské ekonomiky), můžeme pozorovat, že přes výraznou liberalizaci zůstává
náboženský trh v ČR relativně regulován. Je sice demonopolizován, avšak
i přesto má jeden soubor náboženských subjektů dominantní postavení.
Stát rozhoduje, které z náboženských subjektů uzná a které neuzná, a me-
zi těmi uznanými dále diferencuje (například jedné skupině těchto subjek-
tů přiznává „zvláštní práva“). Navíc stát některé náboženské subjekty
(firmy) financuje a některé z nich dokonce pro něj představují význačné
partnery, k jejichž zájmům přihlíží a chrání je (viz například otázku tzv.
církvevních restitucí).

Přesto lze říci, že v ČR panuje náboženská pluralita a náboženský trh,
což dokládá vzrůstající počet státem registrovaných i neregistrovaných
náboženských subjektů. Navíc zde vedle institucionalizované religiozity
existuje velký a rozvinutý trh neinstitucionalizované religiozity a indivi-
dualizované spirituality, o němž svědčí kupříkladu velká popularita léčite-

20 Kvalitativní podmínky jsou vymezeny § 5 zákona č. 3/2002 Sb. Jde celkově o čtyři skupiny podmínek, podle nichž náboženská skupina žádající o registraci nesmí: (1) být v rozporu s ochranou veřejné mravnosti, pořádku a zdraví, stejně jako s principy lidskosti a snášenlivosti; (2) popírat nebo omezovat osobní, politická nebo jiná práva fyzických osob; (3) omezovat osobní svobodu jedinců kupříkladu tím, že využívá psychický a fyzický nátlak k vytvoření závislosti, která vede k fyzickému, psychickému a ekonomickému poškozování těchto osob a jejich rodinných příslušníků; (4) utajovat některé své části, případně svou organizační strukturu a vazbu na zahraniční složky organizace, pokud takové jsou.

lů, kartárek, věštců a podobně.²¹ Stručně řečeno: v současné české společnosti existuje demonopolizovaný, avšak částečně regulovaný „oficiální“ náboženský trh, a vedle něj zcela otevřená „šedá“ náboženská ekonomika (trh, který leží mimo zájem státních orgánů, které mají oblast náboženství ve své kompetenci).

Z teoreticko-analytického hlediska se tedy v případě českého náboženského trhu potýkáme s velmi složitou situací, neboť neodpovídá ani ideálnímu typu liberálního tržního prostředí, jež lze pozorovat kupříkladu v USA, ani pro něj však není typická úplná podřízenost státu. Nejenže má český náboženský trh hybridní charakter, ale zároveň se – ostatně jako každý jiný trh – vyvíjí, a to v posledních dvaceti letech poměrně překotně, o čemž svědčí jak legislativní změny, které v něm mění „pravidla hry“, tak aktéři, kteří do jeho dílčích segmentů vstupují.²²

4. Rovina náboženské organizace stoupenčí reverenda Moona

Premisa č. 1: V rámci náboženských organizací existuje reciproční vztah mezi závazky vůči organizaci a stupněm její exkluzivity. Čím exkluzivnější organizace je, tím jsou i závazky aktérů vůči ní vyšší.

Budeme-li za indikátor exkluzivity náboženské organizace považovat počet jejích členů, pak stoupenčí reverenda Moona vykazují poměrně vysokou exkluzivitu.²³ Podle dostupných údajů činil počet jejích členů v Československu před rokem 1989 okolo třiceti až padesáti osob, zatímco po roce 1989 se odhaduje v ČR na dvě stě až dvě stě padesát. Pakliže k nim přičteme i sympatizanty, může jít o pět set až devět set aktérů v posledních dvaceti letech.²⁴ (Je třeba doplnit, že po roce 2000 jejich počet začal stagnovat či mírně klesat.) S takto výrazným nárůstem, více než čtyř

21 Srov. Dana Hamplová – Blanka Řeháková, *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí: Výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008 – Náboženství*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009, 53-59; Dana Hamplová, *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*, Praha: Karolinum 2013, 58-67.

22 V této studii se samozřejmě nemůžeme podrobněji zabývat důsledky této hybridity a nestálosti, včetně jejich teoretických implikací pro utilitaristický přístup k náboženským fenoménům. Nicméně poznamenejme, že bližší prozkoumání těchto podmínek by mělo představovat jeden z hlavních úkolů budoucího výzkumného snažení. Česká republika není v tomto ohledu žádnou výjimkou, jelikož různými smíšenými režimy náboženského trhu disponuje naprostá většina zemí.

23 Dodejme, že o exkluzivitě zde uvažujeme především v její kvantitativní dimenzi, vyjádřené počtem členů organizace. Pokud k danému problému přistoupíme z „kvalitativního“ hlediska a budeme se zabývat tím, nakolik je pro nové členy obtížné do dané organizace vstoupit, zjišťujeme stejný trend. Respondenti (interview s panem P. a A.) konstatují, že vstoupit do organizace v posledních letech již není tak náročné, jako tomu bylo dříve.

24 D. Lužný, „Stát, média...“; A. Beláňová, *Odpadlicví...*

až pětinasobným, však do určité míry poklesla exkluzivita skupiny, což reflektují i sami aktéři. Tvrdí, že v současnosti je jich okolo dvou set a že jejich množství se oproti stavům v devadesátých letech stále snižuje: „Celkově je nás i s dětmi asi dvě stě. No, to, to přeháním asi. Padesát, padesát pět rodin. Plus singles. Ale jsou mladí, kteří teď procházejí pozeňáním a další se připravují. Není jich moc,“ tvrdí jeden z členů organizace.²⁵ Tento pokles dokládají také výsledky posledního censu z roku 2011, v kterém se přihlásilo k Církvi sjednocení celkem 65 obyvatel ve srovnání s 82 ve výsledcích sčítání z roku 2001.²⁶

V případě náboženské organizace reverenda Moona v Čechách tak máme co do činění se dvěma odlišnými konfiguracemi: jednou, která disponuje vysokou exkluzivitou, a jednou, u níž sice exkluzivita není již tak výrazná, přesto ale dosahuje na poměry jiných náboženských skupin stále vysoké úroveň.

Jestliže se budeme zabývat závazky členů k organizaci a vezmeme v úvahu výpovědi jejích členů, zjišťujeme, že před rokem 1989 se po členech organizace požadovalo, aby prováděli nábor nových členů, účastnili se celostátních i místních srazů či se podíleli na spolufinancování fondu náboženské organizace. Vedoucí lokálních center měli navíc zajišťovat podrobné zprávy o dění v komunitě, vydávali informační oběžníky nebo vzdělávali další členy v učení reverenda Moona.²⁷ Takováto organizovaná forma závazků (systému povinností) se však nevyvinula hned na konci šedesátých let, neboť v úplných počátcích skupiny na území Československa (v letech 1968-1970) byly závazky členů vůči skupině jen volné; převážně sestávaly z neformálních setkání členů a společných výletů.²⁸ Zvýšení závazků přišlo až s oficiálním založením církve v ČSSR 21. listopadu 1971.

Výše uvedenými činnostmi se však závazky k organizaci nevyčerpávaly. Tím nejpodstatnějším z nich totiž bylo odstěhování se od původních rodin, jímž měl být dokončen proces vstupu mezi přívržence reverenda Moona, což od aktérů nezřídka vyžadovalo kompletní přetrhání vztahů s jejich biologickou rodinou.²⁹ Lze tedy soudit, že závazky všech členů organizace byly před rokem 1989, respektive v krátké éře její vysoké organizovanosti mezi lety 1971 a 1973, značné.

25 Interview s panem P.

26 Český statistický úřad, *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online], <<http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30719&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>>, [1. 12. 2013].

27 Dominika Garčárová, *Nové náboženské hnutia na Slovensku pred rokom 1989*, magisterská diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita 2011, 28-30; dostupné online na <<http://is.muni.cz/th/362833/>>, [1. 12. 2013].

28 D. Lužný, „Stát, média...“, 97.

29 D. Garčárová, *Nové náboženské hnutia...*, 32.

Po roce 1989 se charakter náboženských závazků podstatně změnil. Nejprve znovuobnovená organizace v devadesátých letech odstartovala intenzivní nábor nových členů, který se orientoval zejména na vysokoškolské studenty, kteří se posléze velmi intenzivně věnovali aktivitám organizace, a to jak náboru nových členů, tak pořádání různých setkání společností. Jeden z čelních představitelů organizace z této doby například uvádí, že v průběhu devadesátých let museli noví členové podstoupit řadu seminářů a školení, které měly napomoci dokončit proces jejich náboženské konverze, respektive vstupu do náboženské skupiny. Často bylo součástí těchto aktivit stěhování do společných bytových prostor, které se stávaly centrem společností.³⁰ Respondenti však zdůrazňují, že tyto aktivity neměly vést k zisku co největšího počtu členů, ale v první řadě k výběru morálních jedinců, kteří by byli oddáni věci společností.³¹

Nicméně poté, co mnoho z jedinců z této generace přešlo po roce 2000 k rodinnému životu, jejich aktivity pro organizaci poklesly a dnes se více méně omezují na pořádání rodinných seminářů a motivačních rodinných setkání či účast na nich.³² Velmi dobře to ilustruje tvrzení člena organizace: „... začali jsme se věnovat rodinnému životu; člověk se přece nemůže rozkrájet. Pokud musíš chodit do práce, postarat se o rodinu, tak z praktického hlediska to šlo trochu do kytíček.“³³

Vydeme-li z těchto informací, je třeba říci, že v případě dané náboženské skupiny lze předpokládat pozitivní vztah mezi mírou její exkluzivity a stupněm náboženského závazku, jež z členství pro aktéry plyne.

Premisa č. 2: Na všechny náboženské skupiny lze nahlížet na základě míry tenzí mezi danou skupinou a jejím sociokulturním prostředím.

Definice č. 1: Tenze odkazují ke stupni odlišnosti, separace a antagonismu ve vztazích mezi náboženskou skupinou a „vnějším“ světem.

Ještě než se pokusíme odpovědět na otázku, jak se proměňovala povaha tenzí mezi náboženskou skupinou a jejím okolím, je třeba uvést, co je tenzemi míněno a jakých konkrétních forem před rokem 1989 a po něm nabývaly. V případě vztahu k institucionálnímu okolí před pádem komunistického režimu spočívala odlišnost skupiny, její separace a antagonismus v diametrálně se lišícím světovém názoru organizace a tehdejší státní ideologie, v jejich vzájemné neslučitelnosti. Učení reverenda Moona a jeho cíle totiž stály v přímé opozici vůči komunistickému režimu, který zpochybňovaly a považovaly jej za říši zla, jež má být v rozhodujícím střetnutí dějin zničena. To ostatně ilustruje kniha *Podíl reverenda Son-*

30 Interview s panem P.

31 Interview s panem A.

32 A. Beláňová, *Odpadlictví...*, 18.

33 Interview s panem P.

mjong Muna na porážce komunismu, podle které Moonovo učení představuje ve svých východiscích a sociální praxi v prvé řadě systematickou kritiku komunismu a protiváhu vůči němu.³⁴

Odlišnost a separace skupiny po roce 1989 je především výsledkem odlišných kulturních vzorců a hodnot, které skupina zastává. Zároveň je pak její exkluze posilována tím, že jsou negativně interpretovány mnohé z jejích činností. Nejčastějším předmětem kritiky jsou zejména (1) metody náboru nových členů organizace, při nichž mají být údajně používány nátlakové metody (například takzvaný brainwashing), jež mají vést k silné indoktrinaci jedinců, (2) podnikatelské aktivity, jimiž se skupina snaží zajistit si zdroje pro své fungování, a (3) způsob spojování partnerských dvojic, který se liší od současného západního pojetí partnerské kohabítace, založené na představě romantické a vysoce individualizované lásky.³⁵

Tyto tři body často reflektují i texty o nových náboženských hnutích v ČR, v nichž se lze kupříkladu dočíst, že „se církev postará, aby vás pobyt s nimi učinil natolik zranitelnými a neschopnými vyrovnat se s normálním světem, že vás to bude pudit s nimi zůstat. Budou vás učit, že všichni, kdo stojí mimo hnutí, jsou pod vlivem satana, a že byste jim neměli důvěřovat. ... Tak budete v potřebě po lásce a povzbuzení zcela závislí na skupině.“³⁶

O druhém bodu výše nastíněné kritiky se pak kupříkladu zmiňují i příspěvky v oficiálních časopisech státní správy – *Trestní právo*³⁷ či měsíčník ministerstva vnitra *Policista*, který vůči stoupencům reverenda Moona používá poměrně útočnou rétoriku: „Církev sjednocení se věnuje duchovní práci a politice, ale současně je podnikatelským subjektem světového významu. Těžko se rozlišuje, co patří církvi a co její hlavě. Multimiliardář Sun Myung Moon nejen vydává Washington Times a New York City Tribune, ale vládne přinejmenším stovkám hotelů, restaurací, námořních lodí, bank a různých výrobních podniků po celém světě. A když jeden jeho syn našel zalíbení v rockové hudbě, tak mu starý Moon koupil profesionální studio na Manhattanu.“³⁸

34 Thomas J. Ward, *Pochod na Moskvu: Podíl reverenda Son-mjong Muna na porážce komunismu*, Praha: Ideál 2008.

35 A. Beláňová, *Odpadlictví...*, 13-14; D. Lužný, „Stát, média...“, 96; Zdeněk Vojtíšek, *Netradiční náboženství u nás*, Praha: Dingir 1998; id., *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: Náboženství, církve, sekty a duchovní společnosti*, Praha: Portál 2004.

36 Isamu J. Yamamoto, „Církev sjednocení (Moonova sekta)“, in: Ronald Enroth (ed.), *Přívodce sektami a novými náboženstvími*, Praha: Návrat domů 1994, 129-146: 135.

37 Andrej Zachar, „Extrémizmus siekt a deštruktívnych kultov“, *Trestní právo* 12/12, 2007, 23-29.

38 Pl. [zkratka nebo pseudonym autora], „Kahr“, *Policista: Měsíčník Ministerstva vnitra ČR* 15/6, 2008, 18-22.

Separaci a antagonismus dané náboženské skupiny však nereflktuje pouze vnější diskurs, ale také její členové, kteří upozorňují, že zvláště negativně byly veřejností vnímány rituály masových svateb: „To bylo vlastně poprvé, co se začalo psát velice negativně i u nás. Prostě reverend Moon promývá, přemývá hlavy a tak dále, a také pořádá masové svatby.“³⁹ Aktéři pak chápou svoji odlišnost jakožto diferencí zakládající se na dvou faktorech: (1) na vlastní víře, která je odlišná od názorů nečlenů a která lidem zvnějšku může připadat nepřesvědčivá, a (2) na reprodukování stereotypů a neověřování faktů o jejich skupině ze strany žurnalistů a některých badatelů. Oba faktory podle nich přispívají k tomu, že mezi skupinou a jejím okolím i dnes dochází k určitým tenzím.

Vezmeme-li v úvahu takovýto historický charakter sociální odlišnosti, není překvapivé, že stoupenčí reverenda Moona vykazují před rokem 1989 velmi silné tenze se svým institucionálním okolím. Za své aktivity byli tehdejší politickým režimem trestně stíháni, což dokumentují události z roku 1973, kdy se uskutečnil zásah StB proti prakticky všem jejím členům na území ČSSR. Proti devětatřiceti z nich bylo zahájeno trestní stíhání a osmnáct bylo nakonec skutečně odsouzeno k trestu odnětí svobody. Jestliže se jednalo o studující, byli rovněž vyloučeni ze studia na vysokých školách.⁴⁰

Pro vztah stoupenčů reverenda Moona k jejich sociálnímu okolí je po roce 1989 určující nástup demokratického režimu, který nejenom umožnil znovuoobnovení činnosti organizace, ale také přispěl ke vzniku institucionálního prostředí, které nebylo v tak ostrém rozporu s jejich organizací, jako tomu bylo v předcházející etapě. Díky tomu sice došlo k určitému snížení tenzí, nicméně nezmizely docela. Organizace totiž začala být v 90. letech některými médii a akademiky vnímána negativně, a sice jako zdroj nebezpečí pro českou společnost. Velmi výmluvně to dokládají některé kvantitativní znaky diskursu o stoupenčích reverenda Moona v ČR mezi lety 1991 a 2011. Z padesáti devíti textů, jež jsou zaregistrovány v České národní bibliografii anebo se nalézají na internetových stránkách, byly tři čtvrtiny publikovány do roku 2000, přičemž vrchol produkce těchto textů spadá do let 1995 a 1998. Naprostá většina z nich má tendenci konflikt mezi skupinou a jejím okolím zdůrazňovat, spíše než aby jej snižovala či měla neutrální vyznění.

Negativní postoj se projevoval též na státní úrovni. Příznačné je to zejména pro rok 1997, kdy podali stoupenčí reverenda Moona návrh na registraci své náboženské skupiny mezi oficiální církve v ČR, díky čemuž by mohli získat právní status církve a s ním spojené výhody, včetně ofi-

39 Interview s panem A.

40 D. Garčárová, *Nové náboženské hnutí...*, 48; D. Lužný, „Stát, média...“, 97.

ciální legitimizace. Návrh byl však v průběhu právních sporů mezi lety 1997 a 1999 zamítnut. Důvodem měla být kromě sporu o výklad sčítacích formulářů také nauka náboženské skupiny, která měla konstatovat nevyhnutelnost třetí světové války pro nastolení jediné dokonalé ideologie, která by se měla realizovat v Koreji, kam se má vrátit Kristus, přičemž bude používat, stejně jako celé lidstvo, korejštinu jako hlavní jazyk.⁴¹

Jako určitý projev negativního postoje státu vůči jejich organizaci aktéři chápou rovněž to, že přes svou perzekuci komunistickým režimem nebyli nikdy přijati prezidentem Václavem Havlem, jehož chtěli seznámit se svou disidentskou historií a některými body učení.⁴² Podobně je tomu i dnes, kdy členové velmi kriticky komentují, že články, jež vyšly při nedávném úmrtí reverenda Moona, jsou velmi podobné zprávám, které o nich kolovaly za minulého režimu či že o nich přinašejí negativní obrázek.⁴³

Definice č. 2: Církev je ta náboženská tělesa, která se vyznačují relativně nízkou úrovní tenzí se svým okolím.

Definice č. 3: Sekty jsou oproti tomu ta náboženská tělesa, která se vyznačují relativně vysokým stupněm tenzí se svým okolím.

Reprezentuje organizace stoupenců reverenda Moona v pojmosloví teorie racionální volby spíše sektu, nebo církev?⁴⁴ Budeme-li za bernou minci považovat výše uvedené definice a závěry, k nimž jsme dospěli v rámci diskuse o premise č. 2, pak danou náboženskou organizaci nelze před rokem 1989 považovat za církev. Tenze s jejím institucionálním okolím byly až příliš vysoké a nakonec vedly ke značnému omezení fungování dané organizace, ne-li takřka k jejímu zániku.

Zároveň se domníváme, že po roce 1989 lze s ohledem na úroveň tenzí organizace s jejím okolím identifikovat dvě navazující etapy: (1) fázi znovuoobnovení činnosti, která trvala přibližně do roku 1999, tedy do doby neúspěšné žádosti o zařazení mezi oficiální církve v ČR, a (2) fázi, která trvá přibližně od roku 2000 až dodnes. Zatímco pro první období je typický intenzivní nábor členů a rozrůstání organizace, již doprovázely přetrvávající tenze s institucionálním prostředím, v druhé etapě můžeme zaznamenat postupné snižování projevů některých tenzí. Tuto změnu lze

41 D. Lužný, „Stát, média...“, 103.

42 Interview s panem A.

43 Interview s panem P.

44 Na tomto místě musíme znovu zdůraznit, že jde o označování dané skupiny na základě definic teorie racionální volby. Z takto pojatých definic je zřejmé, že neobsahuje hodnotící apriori. Termíny „seкта“ nebo „církev“ neslouží primárně k hodnocení dané skupiny, hovoří pouze o napětí s okolní společností. K různým přístupům k diskusi o netradičních náboženstvích (nových náboženských hnutích) viz Dušan Lužný, *Nová náboženská hnutí*, (Religionistika 3), Brno: Masarykova univerzita 1997.

ilustrovat i příklady textů. Zatímco ještě v roce 1997 se v deníku *Blesk* psalo: „[Církev sjednocení] v posledních letech i u nás roztáhla své sítě, a i když dosud nepožádala o registraci na ministerstvu kultury, má v ČR, podle vlastních údajů, na 40 tisíc příznivců. Patří k nim i Lenka H. (22), zubní laborantka z Prahy, která dokonce opustila zaměstnání, aby se mohla věnovat práci v hnutí. Jak *Blesku* sdělila její matka Jana, postupně se také trhají Lenčiny vazby k rodině.“⁴⁵ V mnoha pozdějších textech se pak odsuzující a útočná rétorika mírní a nabývá neutrálnějšího tónu: „Podoby víry jsou nevyzpytatelné. Tak mě napadá – pokud bude někomu manželství fungovat kvůli reverendu Moonovi, tak proč ne?“⁴⁶

Na základě výše předložených znaků lze uvést, že v první z etap stoupenčí reverenda Moona stále nevykazují znaky církve, zatímco v druhé etapě již můžeme zaznamenat vytváření některých předpokladů pro to, aby se z této organizace církev v budoucnu stala. Tomu však odpovídá jen pokles míry závazků členů organizace, ne již její početní rozrůstání, tedy jen část indikátorů, jež bývají využívány k vymezení náboženské organizace jako sekty či církve.⁴⁷ Pakliže tedy nedojde v případě stoupenčů reverenda Moona i ke splnění druhé podmínky, totiž rozšiřování členské základny, je velmi nepravděpodobné, že by se v církev skutečně transformovala. Uvedme, že takovéto zjištění je důležité pro posouzení vývojového trendu dané skupiny (struktury kolektivního aktéra), a to nejenom individuálně, ale i ve vztahu k jiným novým náboženským hnutím. Navíc vytváří předpoklad pro jakoukoliv smysluplnou srovnávací analýzu, která by byla zaměřena na náboženské skupiny, jež jsou součástí náboženského trhu v ČR.

Premisa č. 3: Čím vyšší je úroveň tenzí náboženské organizace s jejím okolím, tím extenzivnější je i závazek členů k náboženské organizaci.

Premisa č. 4: Čím vyšší je úroveň tenzí náboženské organizace s okolím, tím nákladnější je přinášení jedince k dané náboženské skupině.

Definice č. 4: Jak implikuje náboženský závazek, „nákladnost“ v tomto kontextu odkazuje k materiálním, sociálním a psychickým nákladům na přinášení k určité náboženské skupině.

Jak je zřejmé již z diskuse o premise č. 2, v případě stoupenčů reverenda Moona se před rokem 1989 setkáme s velmi vysokými tenzemi s jejich sociálním okolím, které nakonec ústí ve výrazné omezení činnosti jejich náboženské organizace. Zároveň většina aktérů, kteří jsou členy této organizace v letech 1969-1973, vůči ní vykazuje poměrně rozsáhlé závazky (viz premisu č. 1): věnují se intenzivní náborové činnosti, vydávání vlast-

45 „Místo Krista prý spasí lidstvo Moon“, *Blesk*, 28. 2. 1997, 12.

46 Tereza Čapková, „Reverend Moon, náš Pravý otec“, *Reflex* 14/17, 2003, 68-69.

47 R. Stark – W. S. Bainbridge, *A Theory of Religion...*, 131-154.

ních informačních oběžníků a vzdělávání dalších členů či se přímo účastní různých srazů dané organizace.⁴⁸ Můžeme tedy shrnout, že jak úroveň tenzí, tak úroveň závazků jedinců vůči organizaci je velmi vysoká.

Podle premisy č. 3 by pak souběžně s tím, jak se po roce 1989 postupně snižují tenze mezi náboženskou organizací a jejím okolím, měl klesat i náboženský závazek jejích členů. Členství v dané náboženské organizaci by tudíž nemělo být z hlediska materiálních, psychických a jiných výdajů tak nákladné jako v sedmdesátých letech. Tomu skutečně odpovídá i vývoj v dané organizaci zejména po roce 1999, kdy se jednak úroveň tenzí podstatně snížila, jednak ubylo i intenzivní náborové činnosti; příznačné je, že se stoupenci reverenda Moona přeorientovali z náboženských aktivit více do rodinné sféry a také na činnosti, které nebudí tak vysoké kontroverze, zvláště omezili rozsáhlé náborové nově členů. Kromě toho je rovněž typické, že v organizaci přibyla řada aktérů, kteří se označují jen jako sympatizanti, případně jako „okrajoví“ členové.⁴⁹

V souvislosti s charakterem tenzí mezi organizací a jejím prostředím bychom se měli pokusit zodpovědět, jak tento faktor ovlivnil náklady, jež museli jednotlivci investovat do svého přináležení k náboženské organizaci. Základ ekonomické teorie náboženství totiž spočívá v detailní analýze a srovnávání nákladů, které jedinec vkládá do své angažovanosti v dané náboženské skupině, a zisků, které mu participace (reálná či symbolická) na životě skupiny přináší. Zde je třeba zdůraznit, že náklady a samozřejmě zisky nemusejí být výlučně materiální povahy, což je zřejmé především v oblasti zisků (například spása, nesmrtelnost, život po životě, ale také velká oblast nejrůznějších pocitů – od pocitů sounáležitosti se skupinou až po pocity štěstí). Je nezpochybnitelné, že náklady spojené se členstvím ve skupině následovníků reverenda Moona byly v éře komunistického režimu extrémně vysoké, jelikož za participaci v náboženské organizaci hrozilo jedincům vězení, případně jiná forma perzekuce aktéra či jeho příbuzných (vyloučení ze studia aj.). To je také důvod, proč se za daných sociokulturních podmínek náboženská organizace stoupenců reverenda Moona jednak více nerozrostla, jednak nebyla po zásahu státního režimu obnovena dříve než po roce 1989. Náklady spojené se členstvím ve skupině (nebo se snahou obnovit činnost organizace a udržet ji funkční) totiž značně převyšovaly jakékoliv zisky, jež z existence organizace a participace v ní mohly plynout. Vezmeme-li naopak v potaz postupně se snižující tenze s institucionálním okolím po roce 1989, měli bychom se rovněž setkat s kontinuálně se snižujícími náklady aktérů za přináležení k dané náboženské sku-

48 D. Garčárová, *Nové náboženské hnutia...*, 29.

49 A. Beláňová, *Odpadlictví...*, 111.

pině. Takovýto trend popisují i jiní autoři,⁵⁰ kteří tvrdí, že angažovanost členů organizace se v poslední dekádě postupně snížila, byť to přičítají na vrub změnám životního stylu členů organizace. Domníváme se však, že se daná tvrzení úplně nevylučují, neboť kdyby částečně nepoklesly tenze s okolím, členové by se museli ve větší míře věnovat udržování koheze organizace a nemohli by si dovolit přechod k rodinnému životu, který však činnost organizace ve svém důsledku oslabuje týmž způsobem.

Tomuto vývoji ostatně odpovídají i změny, jimiž procházela americká odnož organizace stoupenců reverenda Moona, v níž docházelo rovněž ke snižování závazků k organizaci. Situaci popisuje jeden z jejich tehdejších členů takto: „Když jsem se připojil k Církvi sjednocení, musel být člověk rovných sedm let členem, aby byl hoden manželství. Byla to skutečně posvátná událost, která měla očistit vaše děti od hříchu. Pro to jsme se obětovali. Proto každý strávil tři a půl roku sháněním financí (fundraising) a tři a půl roku nábořem nových členů (witnessing). Dneska oslovují lidi na parkovišti u Caldoru (sít obchodů ve východní části USA) a rovnou je zapisují pro požehnání.“⁵¹

5. Rovina kolektivního aktéra náboženské organizace stoupenců reverenda Moona

Premisa č. 5: Schopnost nových náboženských firem vstupovat úspěšně do relativně neregulovaných trhů je závislá na efektivitě a různorodosti existujících náboženských firem.

Hned na úvod poznamenejme, že tato teze nepostihuje případ českého (československého) náboženského trhu před rokem 1989, neboť ten byl státem zcela regulován. Z toho důvodu ji také aplikujeme pouze na fungování organizace stoupenců reverenda Moona v polistopadovém režimu.

Domníváme se přitom, že vstup na místní náboženský trh nebyl pro stoupence reverenda Moona příliš úspěšný, a to ze dvou důvodů:

(1) Tento trh byl stále ještě částečně regulován státem, který vůči novým subjektům, majícím v mediálním i vědeckém diskursu negativní obraz, zaujal rovněž negativní postoj, čímž přispíval ke ztížení jejich institucionalizace. Regulativní zásahy ze strany státu měly jednak podobu legislativních opatření, která novým aktérům českého náboženského trhu ztěžovala institucionalizaci v podobě registrace mezi oficiální církví a náboženské společnosti, jednak vedla ke vzniku prostředí s nerovnými podmínkami, neboť etablované náboženské organizace byly finančně podporovány státem, zatímco ty nově vznikající tuto výhodu prostrádaly.

50 A. Beláňová, *Odpadlictví...*, 18, 35.

51 Isamu J. Yamamoto, „Moon stále jinak“, *Dingir* 1/3, 1998, 8-9: 9.

(2) Na trhu existovaly náboženské organizace zprostředkovávající podobné zisky/odměny jako stoupenci reverenda Moona, působením čehož daná organizace nezískala konkurenční výhodu v podobě unikátnosti nabízených statků. Na konzervativní rodinnou politiku se totiž například již tradičně orientovala římskokatolická církev a řada menších evangelikálních hnutí. Určitá atraktivita, již tato náboženská skupina disponovala na začátku devadesátých let – její konkurenční výhoda vzhledem k výše jmenovaným náboženským organizacím – tak byla spíše způsobena její exotičností (korejskými kořeny), charismatičností vůdce a myšlenkou sjednocení dílčích náboženských systémů pod učením o Prvním principu než konzervativní rodinnou politikou. Nicméně žádný z těchto faktorů (potenciálních odměn) nebyl natolik lákavý, aby dokázal přimět velké množství aktérů („zákazníků“), aby se stali členy této náboženské skupiny.

Premisa č. 6: Většina náboženských skupin se zpočátku vyznačuje relativně vysokou úrovní tenzí.

Premisa č. 7: Náboženské organizace vznikají převážně ze sekt.

Tvrzení, které nabízí premisa č. 6, je v případě stoupenců reverenda Moona pravdivé. Situace vzniku jejich náboženské organizace jak na přelomu šedesátých a sedmdesátých, tak posléze na začátku devadesátých let je doprovázena vysokou úrovní tenzí (viz premisu č. 2 a definici č. 1). Organizace se nejdříve dostává do střetu s ideologií státního aparátu a následně i s antikultovními aktivitami, jež se projevují nejenom ve veřejném, ale i ve vědeckém diskursu. Zároveň s tím je pro náboženskou organizaci v obou periodách typické to, že nese znaky sekty (viz premisu č. 7). Obě premisy jsou tudíž v případě dané náboženské skupiny pravdivé.

Premisa č. 8: Sekta, které se daří přetrvat v náboženské ekonomice a dále roste, bude směřovat ke snížení tenzí se svým sociokulturním prostředím, což v důsledku znamená, že se bude vzdalovat od původní tržní oblasti („niky“), na niž se zaměřovala.

Premisa č. 9: Jak sekty postupně snižují své tenze, zapojují se do mnohem větší tržní „niky“, a tudíž budou spíše růst, než se zmenšovat.

Náboženskou organizaci reverenda Moona se i přes relativně vysoké tenze podařilo v náboženské ekonomice přetrvat přes devadesátá léta a po tomto období můžeme zaznamenat určité snížení tenzí se sociokulturním prostředím. Organizace se odklonila od praxe, která pro ni byla charakteristická právě v devadesátých letech, a přiklonila se k činnosti, které nebudily u veřejnosti takovou kritiku. Začala opouštět ryze náboženské zaměření skupiny (učení o Prvním principu) a přenesla důraz svých aktivit na jiné dvě oblasti: (1) aktivity spjaté s rodinou a konzervativní politikou hnutí (usilování o harmonický život rodin a mír) a (2) iniciování meziná-

boženského dialogu. Právě tyto oblasti jsou nejméně vystaveny vnější kritice a vzbuzují nejnižší tenze.

Zároveň začala se zakládáním „spřátelených organizací“, které reprezentují její nereligiózní program a vykazují nejmenší úroveň tenzí s okolím. Jedná se o Federaci rodin za světový mír, Univerzální federaci míru a Vysokoškolskou asociaci pro výzkum Principu, které sledují převážně světské, sociálně-politické cíle organizace. V tomto ohledu je zapotřebí podotknout, že oficiální organizací stoupenců reverenda Moona v ČR je momentálně právě Federace rodin za světový mír, jelikož Církev sjednocení byla v roce 1997 v ČR oficiálně zrušena. Danou strategii reflektují i členové organizace, kteří ji však nepovažují za sekulární v běžně užívaném významu. Pro ně jde o sledování náboženských cílů primárně nenáboženskými prostředky – o jinou cestu k naplnění jejich poslání.⁵²

Se snížením tenzí pak skutečně došlo i k rozšíření členské základny. Zatímco před rokem 1989, kdy byly tenze extrémně vysoké, nepřekročila hranici několika desítek akterů, po roce 1989 se některých akcí společenství zúčastnily až stovky lidí a počet jeho stoupenců se dnes odhaduje, jak jsme uvedli výše, na dvě až tři stovky. Nicméně v současnosti počet členů organizace stagnuje či se mírně snižuje. Tuto skutečnost reflektují i sami členové společenství, kteří uvádějí, že v devadesátých letech bylo členů organizace mnohem více než dnes. Podle jejich názoru je v současnosti poměrně obtížné rozšiřovat vlastní řady, protože o jejich učení není příliš zájem, a navíc není v českých poměrech zájem o jakékoliv náboženství. Jeden z vysoce postavených představitelů zdůrazňuje, že organizaci nejde o co největší rozšíření členské základny, ale o to, aby všichni členové byli hluboce věřící a aby byli v organizaci šťastní.⁵³ Změna zaměření organizace není v tomto kontextu chápána jako alternativní strategie vůči původnímu fungování společenství, nýbrž jako jedna z cest naplňování Moonova učení.

Náboženská organizace stoupenců reverenda Moona by se měla rozrůstat souběžně se snižováním tenzí s okolím. Nicméně toto rozšiřování naráží v poslední době na své limity, které jsou dány tím, že zároveň poklesly závazky členů k organizaci (viz premisu č. 3). Aktéři neparticipují na aktivitách organizace stejně intenzivně jako v minulosti, díky čemuž nemůže docházet ani k tak intenzivnímu náboru členů a rozšiřování činností, jimž se organizace věnuje. De facto lze říci, že se oba zmíněné faktory vzájemně podmiňují, neboť aby došlo ke snížení tenzí s okolím, členové organizace se začali věnovat těm aktivitám, které budily nejnižší míru tenzí. Ovšem proto, že tato praxe vedla ve svém důsledku k poklesu závazků jedinců k organizaci a nebyla orientována na nábor nových členů, skupina

52 Interview s panem B.

53 Interview s paní M.

nemohla snížení tenzí využít ke svému rozšiřování. Zdá se tedy, že vztahy mezi rozšiřováním náboženské organizace, tenzemi s institucionálním okolím a závazky aktérů jsou mnohem komplexnější, než jak je teoretici racionální volby zobrazují.

6. Proměny náboženské organizace stoupenců reverenda Moona před rokem 1989 a po něm

Hlavním záměrem této studie bylo poukázat na možnosti aplikace teorie racionální volby na studium nových náboženských hnutí v ČR. V tomto rámci jsme popsali, jak se stoupci reverenda Moona vyrovnávali s místním náboženským trhem, a to jak s jeho vysoce regulovanou předlistopadovou variantou, tak i s částečně řízeným systémem po roce 1989. Příliš vysoká míra napětí mezi organizací a institucionálním okolím nejprve vedla ke značnému omezení možností jejího fungování, zatímco snížení tohoto napětí vyústilo v částečné rozšíření organizace a v její vnitřní transformaci. Ta se projevila nejenom v omezení závazků členů vůči ní, ale rovněž v jejím zaměření na odlišnou formu sebe prezentace (marketingu), než jakou organizace původně využívala.

S ohledem na tuto problematiku je třeba se zamyslet právě nad proměnou napětí – tj. intenzity a formy tenzí – mezi skupinou a jejím okolím, neboť ta představovala zcela zásadní podmínku pro většinu dalších aktivit náboženské skupiny, o čemž ostatně svědčí i to, že velká část výše probíraných tezí na tento faktor více či méně navazuje. K samotnému rozboru napětí je navíc třeba podotknout, že bychom měli rozlišit dvě jeho strany, totiž (1) vnější, tedy tenze ze strany veřejnosti a státu vůči této skupině, a (2) vnitřní, tedy tenze v podobě separace, odlišnosti a ideologické neslučitelnosti přesvědčení členů skupiny ve vztahu ke státu a veřejnosti.

Na první z těchto rovin je patrné, že daná náboženská skupina byla pro stát jak před rokem 1989, tak i po něm z ideologických důvodů nepřijatelná, a to v podstatě jen s tím významným rozdílem, že předlistopadový režim proti skupině násilně zasahoval, zatímco ten polistopadový „pouze“ bránil jejímu fungování v oficiální, státem posvěcené zóně náboženského trhu. V tomto kontextu je pak jistě zajímavé se tázat, proč tenze, především ze strany veřejnosti, v posledních deseti letech klesají. Příčiny tohoto vývoje lze pravděpodobně spatřovat zčásti v tom, že problematika nových náboženských hnutí již tolik nepřitahuje média. Mnohá z těchto hnutí již nejsou něčím novým a exotickým, jako tomu bylo dříve, a jejich vyobrazení jakožto společensky nebezpečných subjektů již není tak jednoduché jako v devadesátých letech. Zčásti pak ke snížení tenzí přispívají sami stoupci reverenda Moona, u nichž dochází k zneviditelnování jejich činnosti, případně k přeorientování na méně kontroverzní aktivity. Oba

faktory samozřejmě neznamenají vymizení napětí mezi náboženskou organizací a jejím okolím, přesto však vedou k jeho snižování.

Druhá rovina tenzí není o nic méně zajímavá. Negativní vymezování proti státu bylo pochopitelné a důležité před rokem 1989, kdy byli členové v přímé ideové opozici vůči státnímu režimu. Většina tehdejších konvertitů také spatřovala v náboženské organizaci prostředek svého sebenaplnění, smyslu života. Tento akcent se však v druhé generaci – tedy u těch, kdo ke stoupencům reverenda Moona konvertovali až po roce 1989 – pozvolna vytrácí. Tato druhá generace se přiklání především k rodinnému životu, v němž vidí prostředek své seberealizace spíše než v náboženské organizaci. Navíc pro to, aby mohli tito stále relativně mladí lidé (většinou je mezi třiceti až čtyřiceti lety) bez obtíží fungovat v rámci svého občanského/pracovního/nereligiózního života, musejí se vyhýbat výrazným konfliktům s veřejností, jež by mohly jejich osobní situaci negativně ovlivnit.

V souvislosti s touto problematikou tedy vystupují další otázky hodné podrobnějšího prozkoumání. Zejména se jedná o vztah (včetně organizace a autority) mezi oběma generacemi českých stoupenců reverenda Moona – mezi starší, zakladatelskou generací a mladšími konvertity. Tento vztah se totiž zdá být pro další směřování této náboženské skupiny klíčový. Druhý okruh výzkumných otázek je pak o něco obecnější povahy a vyvstává v souvislosti s vnější reflexí nových náboženských hnutí v ČR: Jaké jsou příčiny poklesu zájmu, pakliže k němu dochází, či změn reprezentace těchto hnutí, v našem případě následovníků reverenda Moona? A v neposlední řadě, na nejvyšší úrovni obecnosti, se lze tázat, v čem spočívají specifika místního náboženského trhu, jelikož ten svou strukturou a dynamikou podmiňuje možnosti jednání kolektivních aktérů v něm. Řešení všech těchto otázek by mělo být vzato v úvahu při jakémkoli dalším zkoumání nejenom stoupenců reverenda Moona, ale i dalších náboženských hnutí na zdejšího území.

K diskusi našich zjištění však musíme souběžně podotknout, že záměr naší studie nebyl pouze empirický, ale především teoretický. Pokoušeli jsme se rozšířit vědeckou reflexi Církve sjednocení o využití teorie racionální volby. Přitom se nám z devíti na sebe navazujících premis, které jsme na případu dané skupiny prověřovali, podařilo z dostupných dat potvrdit platnost osmi z nich. Koroborací neprošla premisa č. 9. I když u této organizace došlo v průběhu devadesátých let k určitému snížení tenzí, její zapojení do širší tržní niky a nárůst počtu členů se ukázal být jen omezený, což platí zejména pro situaci po roce 2000, kdy stavy členské základny navzdory mírnému snížení tenzí a změně zaměření organizace stagnovaly či mírně klesaly. V tomto ohledu si můžeme dovolit reformulovat tezi č. 9 do hodnověrnější podoby, která odpovídá situaci námi zkoumané náboženské skupiny: Pokud sekty postupně snižují své tenze, budou se spíše

zapojovat do mnohem větší tržní „niky“, a tudíž budou spíše růst, než se zmenšovat. Míra toho rozšiřování pak bude záviset na tom, nepovede-li snižování tenzí k výraznému snížení závazků členů k organizaci a/nebo nebude-li motivovat organizaci (kolektivního aktéra) k zaměření na takovou tržní niku, která jí neumožňuje rozšiřovat její členskou základnu.

Doplňme navíc, že studie potvrdila, nejenže je aplikace teorie racionální volby ve zkoumání nových náboženských hnutí v ČR možná, ale i že může osvětlit momentální situaci stoupenců reverenda Moona u nás. Jejich současná okrajová pozice na českém náboženském trhu je podle našeho rozboru výsledkem dvou vzájemně se limitujících mechanismů, které formuluje teorie racionální volby. Na jedné straně jde o strategii snižování tenzí, zatímco na druhé straně se jedná o strategii náboženského marketingu. Následovníci reverenda Moona zvolili po roce 2000 strategii, která měla snížit jejich tenze s okolím: zaměřili se na aktivity, které při pohledu z vnějšku působí nenábožensky (péče o rodinu, budování světového míru atd.), což ve výsledku skutečně vedlo ke snížení tenzí. Nicméně tato formální „sekularizace“ skupiny vedla zároveň k tomu, že se snížila její atraktivita na náboženském trhu. Organizace nyní nebyla ničím odlišná od ostatních náboženských skupin nabízejících podobné statky, a navíc vykazujících menší míru napětí s okolím. S vymizením exotičnosti a odlišnosti dané skupiny tak došlo ke snížení závazků členů a následně i poklesu členské základny, což vyústilo v nynější stav skupiny. Jinými slovy řečeno, velmi konzervativní ekonomická strategie této náboženské organizace vedla sice k jejímu přetrvávání na českém náboženském trhu, avšak zároveň zásadním způsobem limitovala jakékoliv možnosti jejího dalšího rozšiřování.

Chceme-li na tomto místě učinit závěrečnou poznámku, měli bychom říci, že tato studie rozhodně nehodlá tvrdit, že by teorie racionální volby byla s to odpovědět na všechny otázky týkající se nových náboženských hnutí. Spíše chce upozornit, že teorie racionální volby může představovat podnětný ideový zdroj pro jejich zkoumání, který může sloužit porozumění nejenom jednání náboženských organizací coby kolektivních aktérů, nýbrž i vztahů jedinců k těmto organizacím. Domníváme se přitom, že takovýto cíl lze považovat za jedno z východisek širšího výzkumného programu, který by se zabýval komparativním studiem nových náboženských hnutí v ČR optikou teorie racionální volby. Právě ta totiž nabízí vhodný teoretický aparát ke srovnávání strategií a praktik různých náboženských organizací jak s ohledem na český náboženský trh a jeho proměny, tak s ohledem na soubor vztahů členů k určité organizaci.

SUMMARY

The Czech Followers of Reverend Moon from the Perspective of Rational Choice Theory

This article analyzes the Czech followers of Reverend Moon using the viewpoint of rational choice theory. It focuses not only on this group as a specific religious organization with the characteristics of a sect, but also on how the institutional environment and its changes before and after 1989 affected this group's character, including its survival strategies. The diachronic dimension of our analysis helps to map (1) the changes in the strategies of the organization towards its own members, and at the same time (2) the changing character of the religious market. The Czech Republic's religious market underwent a transformation from a state-regulated to a partially deregulated environment. In our research, we test whether the members of this religious group fulfill the characteristics of a sect, as described by rational choice theory, which means determining: (1) the degree of tension with the social environment; (2) the degree of exclusion, conservatism, and participation; and (3) the degree of religious and social commitment to this organization. In addition to these descriptive aspects, we also focus on the strategies of this religious organization that are connected with the structure and dynamics of the religious market. All these aspects have their consequences for the level of this social group's social inclusion in Czech society.

Keywords: rational choice theory; religious organization; followers of Reverend Moon; social inclusion; sect; religious market; religious commitment.

Katedra sociologie, andragogiky
a kulturní antropologie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Třída Svobody 26
779 00 Olomouc
Czech Republic

JAN KALENDA

jan.kalenda@upol.cz

Katedra sociologie, andragogiky
a kulturní antropologie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Třída Svobody 26
779 00 Olomouc
Czech Republic

DUŠAN LUŽNÝ

dusan.luzny@upol.cz